

Egyetemtörténet-írás másképp

IRISH, Tomás: *Trinity in War and Revolution 1912–1923*. Dublin, Royal Irish Academy, 2015. 300 oldal.

Történészként a saját alma materről írni mindig nagy és nehéz feladat. Egy olyan intézmény esetében, amelyre az írek a 16. századtól a 20. század közepéig (sőt, néhányan még a mai napig is) mint a protestánsok angolhú elitet kitermelő fellegrárára tekintettek, talán még nehezebb. Az olvasó szkeptikusan veszi kezébe a könyvet, hiszen nem tudja, hogy mire számíton. Szerencsére Tomás Irish személyében egy remekül felkészült és jó írói képességekkel rendelkező történészre bízták a munkát, így szerencsenmosdatás helyett egy mélyreható egyetemtörténeti elemzést kapunk.

Tomás Irish jelenleg 20. századi történelmet ad elő a Swansea Egyetem Történelem és Klasszika–Filológia Tanszékén. 2006-ban diplomázott kitüntetéssel a Trinity College Dublinban. 2012-ben doktorátust szerzett ugyanott, majd kutató munkatársként dolgozott az egyetem Háborús Tanulmányok Központjában (Trinity's Centre for War Studies) 2012 és 2015 között. Több tanulmány, valamint *Az egyetem háborúban 1914–25: Nagy-Britannia, Franciaország és az Egyesült Államok* című könyv szerzője. Az alábbiakban recenzált munkájához számos angliai és írországi levéltári forrást, politikusok levelezéseit, egykori hallgatók családi iratait, naplóit, napilapokat, egyetemi újságok cikkeit és egyetemi társaságok dokumentumait használta fel. Nagyon szerencsésen és egyedi módon dolgozta fel a hallgatók első, deklaráltan politikamentes lapja, a *T.C.D. College Miscellany*, valamint az 1929-től megjelenő, vállaltan nem politikamentes *The College Pen* számait.

Az I. Erzsébet által 1592-ben alapított Trinity College Dublin a 20. század első feléig a leghíresebb és azóta is az egyik legelismertebb felsőoktatási intézménye Írországnak. A történetéről a korábbiakban számos monográfia született.¹ Tomás Irish azonban nem hagyományos intézménytörténetet² írt, hanem – ahogy könyve bevezetőjében leszögezte – egy tágabban értelmezett közösség történetét dolgozta fel, beleértve az oktatói kar és a hallgatók mellett az egyetem minden rendű és rangú dolgozóját és végzett diákját világszerte.

A szerzőt társadalomtörténeti és szociológiai kérdések ösztönözték egy újabb történet megírására. Egyik központi témája a közösségi identitás mibenléte, elemeinek marandósága, folyamatossága, bővülése és/vagy módosulása, reakciója a politikai és

¹ MAXWELL, Constantia: *A history of Trinity College Dublin, 1591–1892*. Dublin, 1946.; BAILEY, Kenneth Claude: *A history of Trinity College, Dublin, 1892–1945*. Dublin, 1947.; DAGG, Thomas Sidney Charles: *College Historical Society: a history (1770–1920)*. Cork, 1969.; McDOWELL, Robert Brendan – WEBB, David Allardice: *Trinity College Dublin, 1592–1952: an academic history*. Cambridge, 1982.; WILLOUGHBY, Roger: *A military history of the University of Dublin and its Officers Training Corps, 1910–1922*. Limerick, 1989.; PAŠETA, Senia: *Trinity College Dublin and the education of Irish Catholics, 1873–1908*. *Studia Hibernica*, 30. (1998–1999) 7–20.; WEST, Trevor: *The bold collegians: the development of sport in Trinity College*. Dublin, 1991.; *Trinity College Dublin and the idea of a university*. Ed. HOLLAND, Charles Hepworth. Dublin, 1991.; LUCE, John Victor: *Trinity College Dublin: the first 400 years*. Dublin, 1992.; COX, Ronald: *Engineering at Trinity, incorporating a record of the school of engineering*. Dublin, 1993.; DEMPSEY, Pauric: *Trinity College Dublin and the New Political Order*. In: *The politics of independence 1922–49*. Ed. REGAN, John M. – CRONIN, Mike. Basingstoke, 2000. 217–231.

² Az egyetemtörténet-írás nemzetközi és hazai szakirodalmát Mikonya György 2014-ben kiadott munkájának bevezetőjében foglalta össze. Lásd MIKONYA György: *Az európai egyetemek története (1230–1700)*. Budapest, 2014. 19–27.

társadalmi környezet változásaira. A szerző kísérletet tesz a különböző szociális, vallási háttérű, politikai hagyományú családokból érkező hallgatók, oktatók, végzetek, adminisztratív és fizikai dolgozók közösségtudatának meghatározására és a közös identitás kifejeződésének bemutatására békében, a belpolitikai válság közepette, a háborúban, a forradalomban és a polgárháborúban. Az egyetem, az egyetemi közösség fogalmának ez az értelmezése és kitágítása önmagában is izgalmas eredményekre vezethet, főként, ha a kutató olyan szerencsés, mint Irish, akinek munkája megírásához a megfelelő források is a rendelkezésére álltak.

A kollektív identitás vizsgálatával a nyolcvanas évek közepe óta számos tudományág – például a szociológia, a szociálpszichológia és a társadalomtörténet – több kutatója is intenzíven foglalkozik. Ezen belül már több felsőoktatási intézmény esetében sor került egyes hallgatói csoportok identitásvizsgálatára is.³ Irish remek érzékel alkalmazta ezen kutatások eredményeit, és ötvözte a történettudomány módszereivel annak érdekében, hogy egy teljesen új és friss egyetemtörténeti kiadványt adjon a szélesebb közönség kezébe.

A könyv szerkezetében is eltér a megszokottaktól. Irish a bevezető fejezet előtt, előszóval indítja könyvét, amelyben az egyetemi tricentenáriumi ünnepség ese-

ménysorozatának (1892) és szimbolikájának felelevenítésén keresztül mutatja be olvasóinak, hogy hogyan látta és láttatta magát a Trinity a 19. század végén és a 20. század elején.

Ezt követően a szerző a bevezetőben a fogalmi keretek tisztázása és a historiográfiai értékelés mellett először megpróbálja körbeírni a közösségi identitás mibenlétét, felhívva a figyelmet egy alapvető különbségre a hasonló korú, vagy korábban alapított egyetemek és a Trinity között. Utóbbi esetében ugyanis hiányzik a közösségi identitásképzés egyik fontos eleme, hiszen a hallgatóknak csak csekély hányada élt a campus területén, ami Oxford és Cambridge esetében adott volt. Irish utal arra is, hogy a hallgatók és végzetek egyfajta hálózat tagjaiként tekintettek magukra, akiket az eltérő politikai vagy vallási nézetek ellenére összekötöttek a közös élmények, a mindennapok rítusai és maga a Trinity. Ez a kötődés számukra nemcsak szakmai, társadalmi, hanem érzelmi tartalommal is bírt. További fontos elemként értékelte a másság, a társadalom más tagjaitól való eltérés érzésének kifejeződését, amelyet leginkább olyan, a hallgatóság számára fontos eseményekben vélt megragadhatónak, mint a sportversenyek vagy az éves karneválszerű felvonulás Dublin központjában.

Ugyanebben a fejezetben azokról a többfelől érkező kihívásokról is általános vázlatot kapunk, amelyek az egyetemet a századfordulón érték, mint például a nők egyetemi tanulmányainak engedélyezése, helyzetük és helyük a hallgatói társadalomban; a természettudományok erősödése; az egyetemi oktatással szembeni új társadalmi igények megfogalmazódása, valamint a modern nyelvek oktatásának felértékelődése. A kihívások nemcsak kívülről, hanem belülről is érkeztek, amelyek az egyetem vezetésének, oktatói struktúrájának átalakulását is magukkal hozták. Ennek fő mozgatórugói

³ A teljesség igénye nélkül: WILTON, Gary: Paradigm, Community and Theological Education: A Study of Theological Education with Reference to the Work of Thomas S. Kuhn and David H. Kelsey. In: *Community Identity: Dynamics of Religion in Context*. Ed. KIM, Sebastian – KOLLONTAI, Pauline. Bloomsbury Publishing, 2007. 5–107.; DAHAN, Yitzhak: University, community, identity: Ben-Gurion University and the city of Beersheba – a political cultural analysis. *Israel Affairs*, (2016):1. 189–210.; BERNASCONI, Andrés – de WIT, Hans – VÉLIZ-CALDERÓN, Daniela: *Catholic Universities, Identity and Internationalization. A Pilot Project*. Boston, 2016. (CIHE Perspectives 3.)

az oktatói gárdán belül jelentkező feszültségek voltak, melyek főként honoráriumbeli különbségekből, valamint az intézményvezetői pozíciók megszerzésének egyenlőtlen feltételeiből fakadtak. Ekkor, a századfordulón még lassú folyamatokról volt szó, amelyeket a külső körülmények a következő két évtizedben tovább erősítettek és felgyorsítottak.

A fejezet további részében Irish azokat az elemeket ismerteti, amelyek az ír katolikus többség szemében a Trinity negatív, általános ír- és katolikusellenes megítéléséhez vezettek. Mint például a korszak egyik meghatározó professzorának és egyetemi vezető személyiségének, John Pentland Mahaffynak az ír nyelv tanításával kapcsolatos negatív véleménye, valamint több, az egyetemet érintő, megosztó és nagy feltűnést keltő újságcikke. Az 19. század eleje óta jelentkező kulturális nacionalizmus és az ír nyelv felélesztése érdekében tett törekvések a 20. század erősödő politikai nacionalizmusával összekapcsolódva már korántsem jelentettek egy egyszerűen kezelhető kérdést. A Trinity és az ír katolikus egyetem felállításának szintén itt tárgyalt problémája további adalékkal szolgált az egyetem falak mögé zárkózó, a város és a szélesebb társadalomtól elkülönülő képének erősödéséhez.

A szerző az 1912–1923 közötti időszakot öt fejezetben tárgyalja, amelyeknek a vezérfonala főként a politikai változások és ezek egyetemi életre gyakorolt hatásai. Az 1912–1914-es rövid periódust a Home Rule-törvény⁴ körüli politikai küzdelmek jellemezték. Irish ebben a fejezetben nagyon világosan és lényegretörően mutatja

⁴ Az 1870-es évektől az ír nacionalizmus meghatározó törekvése volt az önkormányzat elérése, saját parlamenttel Nagy-Britannián belül. 1911-ben a felsőházi vétőjog megváltoztatását követően a törvényt elfogadták, de bevezetését az első világháború végéig elhalasztották.

be a kialakult helyzetet, a Home Rule-t egyértelműen elutasító ulsteri unionistákat, a déli unionistákat és a más okokból, de azt szintén elutasító ír nacionalistákat. Irish egyértelműen bebizonyítja, hogy az egyetem vezetőségének az a törekvése, hogy a Trinityt kivetesse a törvény hatálya alól, illetve az egyetem egyik parlamenti képviselőjének ilyen irányú módosító indítványa mennyire nem egyezett az intézmény közösségének álláspontjával, mely végül is el tudta érni a javaslat visszavonását.

Szintén új elem az egyetemmel foglalkozó korábbi munkákhoz képest, hogy Irish tárgyalja az 1913-as dublini munkássztrájkot, valamint annak az intézményre gyakorolt közvetlen és közvetett hatását is. A nem oktató személyzet és a városi lakosság életkörülményeinek összehasonlításából az olvasó olyan információkhoz jut, amelyek tovább árnyalják a képet, hogy mit is jelentett az egyetem közösségéhez tartozni. Az oktatók sztrájk alatti jótékonyági erőfeszítéseiből és közvetítési törekvéseiből ugyanis egyértelműen kirajzolódik, hogy a Trinity nem zárkózott el a társadalmi felelősségvállalástól, és az intézményt ért vádak ellenére nem izolálódott a városon belül. A szerző arra is emlékeztet, hogy a Dublin Civil League, amelyből később az Irish Citizen Army létrejött, épp az egyik egyetemi oktató szobájában alakult meg egy találkozó során.

Az első világháborút feldolgozó fejezetben Irish ismét több szinten elemzi az egyetemet érő politikai és társadalmi kihívásokat és az azokra adott válaszokat. Sok kortárs újságcikk, levél és naplórészlet segítségével idézi fel az intézmény helykeresését a megváltozott körülmények között. Felhívja a figyelmet arra, hogy a háborús célok meglehetősen felértékelték a természettudományos kutatásokat, de minden elfogultság nélkül tárja az olvasó elé a Trinity viszonylag szerénynek mondható eredmé-

nyeit. A közösségnek a háború kitörésére adott reakcióit vizsgálva azt boncolgatja, hogy mi ösztönözte a hallgatókat, oktatókat és a nem oktató személyzetet a tömeges, önkéntes hadba vonulásra. Természetesen számos, politikai természetű indítékot említ, de legmeghatározóbbnak az egy közösséghez tartozás érzésének szerepét találja, ami – kutatása szerint – a fronton még jobban felértékelődött, háttérbe szorítva az esetleges politikai vagy vallási nézetbeli különbségeket. Irish minden alkalommal, mikor forrásadottságai megengedik, megpróbálja felvázolni a Trinity-alumniak közti kapcsolati hálót, amelyet természetesen minden egyes esetben igénybe is vettek, akár az egyetemet érintő kérdések elintézéséről, akár egy sebesült frontszolgálatos hallgató svájci kórházba juttatásáról volt szó. Igaz, közben a szerző néha elveszik a feltárt forrásokban, és kevésbé releváns, bár kétségtelenül érdekességszámba menő részletkérdésekre is kitér, amelyek teljesen elhagyhatók lettek volna.

Míndeközben a szerző nem feledkezik meg a hátországról, az otthonmaradt hallgatói közösség életének, hangulatának, érzelmi reakcióinak elemzéséről sem. Ismét a *T.C.D. College Miscellany* számaiból követhetjük nyomon a „valami végleg elveszett”-érzést és a háborús beszámolókon keresztül a harctéri realitás, a gyász megjelenését és közös megélését az egyetemi falakon belül. Ez a fejezet – a kötet egészére kevésbé jellemző módon – meg van terhelve számadatokkal. Ezeket, például a hadbavonultak és a hősi halottak, valamint a különböző egységekben szolgálatot teljesítők adatait, célszerű lett volna az áttekinthetőség érdekében táblázatba rendezni.

A következő fejezet az ír belpolitikai élet radikalizálódását és az 1916-os Húsvéti felkelést tárgyalja, melynek tavalyi, sokszor és sokféleképpen ünnepelt évfordulóját természetesen számos kiadvány kísérté. Mos-

tanra létrejött egy helyi történészszakmai konszenzus arról, hogy a felkelés vezetői a kezdetektől tisztában voltak a sikertelen kimenetellel, de úgy tekintettek magukra és a felkelésre, mint egy eszközre, amely felrázza az ír társadalmat. Az 1916-os felkelés, amelynek célja az eseményeket közvetlenül követő időszakban a kortársak többsége és a Trinity közössége számára is rejtély volt, és amelynek megértése és feldolgozása több hónapot vett igénybe, az 1922-ben megalakuló ír állam szemében fontos viszonyítási ponttá vált. Mint ahogyan viszonyítási ponttá vált a Trinity szerepe is az eseményekben. Irish a kortársak visszaemlékezései alapján ismét remekül érzékelteti az olvasóval az egyetem vezetésének és az intézmény szélesebb közösségének félelmeit és bizonytalanságait, amely a kapuk bezárásához és a védekezésre való berendezkedéshez vezettek. Abban, hogy az angol hadsereg a felkelés felszámolásának központjává tette a campust, elsődlegesen stratégiai oka volt, és csak másodlagos szerepet játszott, hogy az intézmény tradicionális birodalmi értékeket vallott. A szerző szerint a szélesebb közösség egyértelműen „emberi és politikai tragédiaként” élte át és értékelte az eseményeket, nem látva annak későbbi konzekvenciáit. A Trinity önértékelésében új elemként megjelenő „hűség a kormányzathoz és a koronához” rövid távon megerősítette az intézmény politikai helyzetét és szerepét Dublinon belül és a végzett hallgatók körében egyaránt. Ugyanakkor a helyzet a felkelés vezetőinek kivégzése után gyökeresen megváltozott, és a kapuk bezárása a közvéleményben csak tovább mélyítette az egyetem korábbi, „izolált sziget”-képét.

Az 1914 és 1919 közötti politikai változásoknak és a Trinity politikai befolyásvesztésének Irish külön fejezetet szentel. A Trinity ugyanis 1917-ben még egyszer utoljára megpróbálta alakítani az eseményeket

azzal, hogy tárgyalási helyszínként ajánlotta fel egyik épületét az ír helyzet rendezését célul kitűző gyűlés számára. Az ulsteri unionisták – élükön az egyetem saját parlamenti képviselőjével, Sir Edward Carsonnal – ezen nem vettek részt, és ugyancsak távol maradt a Sinn Féin is, így az alkotmányos monarchisták és a déli unionisták gyűlése a kezdetektől sikertelenségre volt ítélve. A déli unionisták nyugtalanságát és az egyetemnek az elszigetelődéstől és a vezető szerepből megtűrt kisebbségi szerephez kényszerüléstől való félelmét a Sinn Féin elsőprő győzelmével végződő 1918-as választás csak megerősítette.

Az utolsó fejezet nagyon találóan *A régi bizonyosságok vége* címet viseli, és a függetlenségi háború és a polgárháború 1919–1923 közötti, zaklatott időszakát tárgyalja. Irish szerint a Trinity életében ez a háború utáni visszarendeződés időszaka, emelkedő hallgatói létszámokkal, a korábbi tradíciók felelevenítésével (mint a Trinity-hét és a Gael Társaság visszaállítás) és új tradíciók meghonosításával (mint a fegyverszünet napjának megünneplése felvonulással és az első világháborús hősök előtti tisztelgés). Ez az időszak azonban nem tartott soká, hiszen az 1921-es évben a dublini parlament felállítását követően a fegyveres konfliktusok tovább éleződtek. Az IRA fenyegetése hatására például a Trinity-hét eseményeit is fel kellett függeszteni, és a közösségben eluralkodott a félelem. Az 1921 decembere és 1923 májusa között zajló polgárháborúban a Trinitynek alkalmazkodnia kellett az új állami keretekhez és hozzászoknia a gondolathoz, hogy az Ír Szabad Állam parlamentjében nincs olyan súlya képviselőinek, mint korábban a Westminsterben volt. A szerző ezt az átmeneti periódust a vezetés szintjén a csendes diplomácia időszakaként jellemzi, amikor a Trinity képviselőin keresztül óvatos lobbyzással próbálta meg biztosítani helyzetét és latba vetni korábban nem hasz-

nált kapcsolatait. Irish ismét nyilvánvalóvá teszi, hogy a vezetés megnyilvánulásai vagy céljai nem mindig estek egybe az egész közösség céljaival. Az egyetem fiatalabb, kevésbé jól fizetett oktatói, akik a választók és választhatók köréből is ki voltak zárva, szintén sikeres lobbytevékenységbe kezdtek.

Az epilógusban tárgyalt időszak már kívül esik a könyv fő témáján, és a Trinity beilleszkedésének, az intézmény átalakulásának 1952-ig tartó nagyobb ívű képét vázolja fel. Az új kormányzattal kialakított kapcsolatot Irish a „hűvös, de tiszteletteljes” jelzőkkel illeti, és mintegy keretet adva munkájának a kapcsolatok bonyolultságát az ünnepi események (például a tiszteletbeli doktori címek adományozása) szimbolikájának elemzésével teszi teljessé. A helyzet komplexitását jól jellemezte például, hogy az angol nemzeti himnuszt 1939-ig énekelték az egyetemi ünnepeken alkalmából.

A szerző itt foglalja össze a hallgatói identitás általa korábban már részletesen elemzett 1912 előtti lényegét és annak folyamatos változását a megtapasztalt események alapján 1923-ig. Hangsúlyozza, hogy az átmenet traumatikus volt, ebben a két legmegrázóbb élménynek az első világháborút és Észak-Írország létrejöttét tartja. A hallgatói társadalomban bekövetkező változások fontos elemének tekinti az 1929-ben létrejött hallgatói újság, a *College Pen* megjelenését, amely magát a hallgatói kisebbség hangjának deklarálta, és nyíltan felvállalta politikai kérdések tárgyalását is.

A harmincas évektől az egyetemi identitás elemévé vált azoknak az alumnoknak az elismerése, akik az ország nemzeti hagyományainak felelevenítésében, megerősítésében játszottak történelmi szerepet. A Trinity nem feledkezett meg az első világháborúban elhunytakról: a College Green-en évenként ismétlődő megemlékezés a közösségi identitás fontos részét képezte, olykor

a hallgatók részéről megnyilvánuló, provokatív formában. Ezzel szemben az állami megemlékezés egyre inkább átpolitizálódott, majd felerősödött az a marginalizációs törekvés, amely az ünnepséget és a tervezett emlékművet a város központjából egy kevésbé frekvenciált helyre költöztette. A könyvet de Valera és a Trinity 1930–1940-es évekbeli kapcsolatának elemzése, illetve a második világháborút követő időszakra utaló rövid kitekintés zárja le.

A kétségtelenül lendületesen és nagy szakmai hozzáértéssel megírt kötetet a kortársak levelei, naplórészletei, újságcikkei teszik teljessé és élővé. A könyv adatait néhány esetben táblázatba foglalva találjuk, bár több helyen éreztük, hogy az idézett adatok további táblázatba rendezése még dinamikusabbá tehetné volna a szöveget. A könnyebb visszakereshetőséget a források és irodalomjegyzék után tárgy- és névmutató segíti. A könyv egész megjelenése nagyon egységes stílusú, mely végigvonul a kötet külső és belső borítóján, az egyes fejezetek borítóin használt grafikákon, az illusztrációként szolgáló képeslapokon, plakátokon, levéltári dokumentumokon át.

A választott színek, betűtípusok egységben vannak a tárgyalt korszakkal, ami még érdekesebbé teszi a könyvet.

Tomás Irish ebben a könyvében nem pusztán egy intézmény történetét írta meg, és nem csak a tanszékek, intézetek, professzorok szűken vett eredményeire, életművére koncentrálna mutatta be a Trinity kulturális, történelmi és oktatástörténeti szerepét. Az egyéni és a közösségi identitás folyamatosan változó elemeinek feltárásával és eredményeinek világos és dinamikus történetbe foglalásával egy új, lehetséges utat mutatott, amely továbbgondolásra ösztönöz. Természetesen, ez az út nem minden esetben járható – például egy több száz éves intézménytörténet kapcsán és korlátozott forrásadottságok mellett kevésbé, de mindenképpen megfontolásra ajánlható az első világháború évfordulója, vagy az azt követő egyetem-költözések (ti. a kolozsvári egyetem Szegedre, illetve a pozsonyi egyetem Pécsre költözése) kapcsán esetlegesen megjelenő, 20. századi eseményeket tárgyaló feldolgozások számára.

Sztana-Kovács Adrienn